

65 · Norden som atomvåbenfri zone (1981-1987)

Spørgsmålet om atomvåbenfri zoner i Europa havde været en del af de sikkerhedspolitiske diskussioner mellem Øst og Vest i 1950erne og 1960erne. I 1980erne blussede debatten igen op. Årsagen var, at FN i 1978 fremlagde et slutdokument fra sin første ekstraordinære generalforsamling om nedrustning (SSOD I). Heri opfordrede verdensorganisationen efter finsk anmodning til oprettelse „af kernevåbenfri zoner på basis af arrangementer, der frit er indgået blandt staterne i den pågældende region“.¹

I Danmark blev spørgsmålet en del af den sikkerhedspolitiske debat fra 1981 og de følgende syv år, hvor det afsluttedes med folketingsvalget 10. maj 1988. Nedenfor følger en fremstilling af diskussionerne fra 1981 til 1987. Skildringen er inddelt i to. Første afsnit dækker debatterne mellem 1981 og 1982, medens Socialdemokratiet endnu var i regering. Anden afsnit dækker årene fra 1982 til 1987 under firkløverregeringerne. Spørgsmålet var mest varmt frem til midten af 1980erne, hvorpå den politiske interesse aftog.

Under socialdemokratisk regering (1981-1982)

1980ernes debat om Norden som atomvåbenfri zone tog sin begyndelse i Norge i oktober 1980. På dette tidspunkt holdt den norske socialdemokrat Jens Evensen, forhenværende handels- og havretsminister, en tale, hvori han foreslog, at Norden blev erklæret for atomvåbenfri zone.² Evensens forslag blev hurtigt genstand for megen norsk debat. I sin nytårstale 31. december 1980 udtrykte den socialdemokratiske statsminister Odvar Nordli sympati herom under forudsætning af, at det kunne ske i en bredere europæisk sammenhæng. I foråret 1981 gjorde Arbejderpartiet dette forslag til dets officielle politik.³

Det var med udgangspunkt i denne norske debat, at spørgsmålet blev bragt ind i de danske diskussioner. I januar 1981 spurgte Retsforbundets Ib Christensen i Folketinget, om regeringen var rede til at „gå ind i positive overvejelser, eventuelt sammen med den norske regering“ om etablering af en

¹ Citeret efter, Bjørn Møller, Ole Wæver, Knud Damgaard, *Norden som atomvåbenfri zone*, 1985, s. 71.

² „Ny alvorlig strid i Norge om forsvaret“, *Aktuelt*, 10. oktober 1980; jf. Ole Wæver, „Danmarkiseringens fremtid. Atomvåbenfrihed og atomfri zoner“, i Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne. En debatbog*, her s. 109-11.

³ Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-1988*, 1988, s. 92; Rolf Tamnes, *Oljealder 1965-1995. Norsk Utenrikspolitikk's Historie bd. 6*, 1997, s. 124-26.

nordisk atomvåbenfri zone?⁴ Anker Jørgensens svar var afvisende: På den ene, positive, side lagde statsministeren vægt på, at Norden var og stedse havde været fri for atomvåben, hvilket „utvivlsomt [havde, anm.] medvirket til, at der i den nordlige del af Europa [var, anm.] skabt et stabilt område.“ Men på den anden og mere tungtvejende negative side gjorde han brug af Per Hækkerups formulering fra 1960erne om, at en sådan erklæring hverken var „nødvendig eller ønskelig“; ikke nødvendig, da den alene ville være en bekræftelse af den gældende politik, og ikke ønskelig, da en erklæring kun gav mening i en bredere europæisk sammenhæng.⁵ Socialdemokratiet bekræftede offentligt denne holdning i begyndelsen af marts 1981, da Ebba Strange, medlem af Folketinget for Socialistisk Folkeparti, på et møde i Nordisk Råd foreslog, at Norden fik „permanent status som atomvåbenfri zone“.⁶ Forhenværende udenrigsminister K.B. Andersen afviste straks forslaget.⁷ Godt en måned senere gentog Anker Jørgensen dette synspunkt, da han under et besøg i Finland, adspurgt om Danmarks holdning til en nordisk atomvåbenfri zone, svarede: „Det gider vi ikke snakke mere om“.⁸

Socialdemokratiets artikulerede afstandtagen fra zonetanken i de første måneder af 1981 var udtryk for, at debatten handlede om at erklære Norden atomvåbenfrit. Principielt støttede Socialdemokratiet ideen, men så længe de sovjetiske kernevåben pegede mod de nordiske lande, fandt partiets ledende skikkelser det meningsløst at støtte en sådan erklæring. Med ovenstående formuleringer viste Anker Jørgensen og K.B. Andersen endvidere, at Socialdemokratiet ønskede den eksisterende nordiske balance opretholdt.⁹ Ved indgangen til 1981 gik skillelinjen i debatten mellem de borgerlige partier og Socialdemokratiet på den ene side og venstrefløjspartierne og Retsforbundet på den anden side.

Socialdemokratisk interesse for zonetanken – indenrigs- og udenrigspolitisk kritik

Undersøger man fremtrædende socialdemokraters udtalelser gennem foråret og sommeren 1981, ses det, at Socialdemokratiet opretholdt dette standpunkt

⁴ Spørgsmål fra Ib Christensen til statsministeren, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1980-81*, 6. januar 1981, sp. 5198.

⁵ Anker Jørgensen, „Skriftligt besvarede spørgsmål“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1980-81*, 21. januar 1981, sp. 5198-5299. Nikolaj Bøgh, *Hækkerup*, 2003, s. 216-17.

⁶ „Nordisk uenighed om atomvåbenfri zone“, *Information*, 4. marts 1981. Umiddelbart forinden havde Lars Werner fra det svenske Vänstrepartiet Kommunisterna stillet et tilsvarende forslag. Nordisk Råd havde siden 1960erne været forum for debatter om Norden som atomvåbenfri zone. Frantz Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 1979, s. 312-20.

⁷ Sst.

⁸ „Anker Jørgensen: „Dårlig idé at erklære et a-våbenfrit Norden“, *Information*, 4. april 1981.

⁹ Begrebet „den nordiske balance“ er behandlet i *Dansk sikkerhedspolitik om forslagene om Norden som kernevåbenfri zone*, SNU 1982, s. 81-87; Bjarne Nørretranders, „Spillet regler må overholdes – ellers kan Nordens uafhængighed forsvinde“, *Fremtiden*, 36. årg., 1981, nr. 3, s. 4-10, her s. 9-10.

i den offentlige debat. Samtidig fremgår det dog, at partiets ledende skikkelser nu i stadig stigende grad og med en hyppigere frekvens argumenterede viljefast for fjernelsen af kernevåbnene på begge sider af jerntæppet. Dette skete i en periode, hvor partiet var genstand for såvel indenrigs- som udenrigspolitisk pres, og hvor det stod over for at drøfte emnet med dets søsterpartier.

Hvad angik det indenrigspolitiske, bestod dette i, at de forskellige fredsbevægelser i 1981 begyndte at argumentere højlydt for en erklæring om Norden som atomvåbenfri zone. Dette var eksempelvis tilfældet i februar, hvor „Landskonferencen for fredsfolk“ udsendte et sådant budskab.¹⁰ Og det var på ny budskabet i maj samme år, da den ålborgensiske fagbevægelse, på initiativ af og i samarbejde med „Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“, arrangerede en nordisk fredskonference i Aalborg.¹¹ I forbindelse med konferencen indsamlede „Samarbejdskomiteen“ 75.000 underskrifter, der alle opfordrede regeringen til at erklære Norden atomvåbenfrit.¹² På omtrent samme tidspunkt udsendte mere end 150 danske billedkunstnere og forfattere en tilsvarende appel om, at danske politikere skulle erklære Norden atomvåbenfrit. Blandt underskriverne figurerede eksempelvis Jørgen Nash, Kristen Bjørnkjær, Lars Bonnevie, Bjarne Reuter, Jesper Klein, Klaus Rifbjerg, Dan Turéll og Halfdan Rasmussen, der mente, at Øst og Vest hellere burde benytte de mange penge, der blev brugt på oprustning til at hjælpe verdens fattige befolkninger.¹³ Disse appeller må ses som et forsøg på at påvirke Socialdemokratiet i retning af en mere forpligtende holdning i spørgsmålet.

En måneds tid senere iværksatte fredsarbejderne endnu en aktion: En march fra København til Paris på 1.145 kilometer. Initiativet kom fra Norge, og arrangøren var „Kvinder for fred“. Mænd var også velkomne. Marchen skulle finde sted i dagene fra 21. juni til 6.-9. august, og tanken var, at den skulle inddeles i etaper, således at når nogle mennesker havde gået én strækning, da skulle de tage hjem, hvorpå nogle andre tog over. Ved mar-

¹⁰ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*, 1997, s. 198.

¹¹ Blandt talerne var veteranen Carl Scharnberg, men også den forhenværende vesttyske general Gert Bastian, der var blevet afskediget, efter at han havde taget afstand fra dobbeltbeslutningen. Desuden var der taler af Aalborgs borgmester, socialdemokraten Marius Andersen (1970-1982), ligesom der var taler af Jytte Hilden og Jan Øberg. „Jytte Hilden: Norden bør gå i spidsen med atomvåbenfri zone“, *Information*, 25. maj 1981. Jytte Hilden offentliggjorde efterfølgende et sammendrag af talen; jf. Jytte Hilden, „Norden som atomfri zone“, *Ny Politik*, nr. 7, juli 1981, s. 14-16. Om Scharnbergs og Bastians taler se henholdsvis „Gør det ufatteligt forståeligt“ og „Valget står mellem atom-katastrofen eller en fremtid uden kernevåben“. Begge optrykt i Carl Scharnberg, – *uofficielle synspunkter* -, 1981. Jf. Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 198, 200.

¹² *Avisårbogen 1981*, s. 63; jf. Dennis Sørensen til Samarbejdskomiteen, 31. september 1981, i *Freds-Meddelelser fra Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed*, nr. 1, oktober 1981.

¹³ „Appel fra danske billedkunstnere og forfattere. Atomfri zone i Norden“, optrykt i Carl Scharnberg, – *uofficielle synspunkter* -, 1981. Oprindeligt bragt i „Land og Folk“ og „Information“ i maj måned. Det var denne appel, der var foranlediget af Arne Herløv Petersen og – uden underskrivernes vidende – økonomisk støttet af KGB. Mere herom i kapitel 76.

chens begyndelse var der troppet 4.000 op på Rådhuspladsen, hvor der – skønt „Kvinder for Fred“ opfattede sig som en uafhængig bevægelse – blev holdt taler af to af „Samarbejdskomiteens“ fremtrædende skikkelser, Erik Knudsen og Else Hammerich. Sloganet lød: „Norden som atomvåbenfri zone“. Arrangementet vakte megen opsigt, og det blev et af sommerens større debattemaer, blandt andet fordi en gruppe fynske folkekirkepræster forud for marchens begyndelse stillede forslag om, at kirkerne i forbindelse med marchen skulle ringe med klokkerne som „en bekræftelse på glæden over livet, troen på at vi kan komme videre og ønsket om fred.“¹⁴ Andre dele af kirkens folk fandt imidlertid, at folkekirken ikke skulle engagere sig i sagen, og formanden for de danske menighedsråd Erik Davidsen citeredes i „Kristeligt Dagblad“ for at sige, at så kunne kirkerne jo lige så godt ringe ved enhver havnefest. Disse ytringer førte til endnu mere debat. Men så engagerede Kirkeministeriet sig i spørgsmålet, da det i juni forbød den såkaldte „fredsringning“: Kirkerne måtte, udover ved normal brug, udelukkende ringe med klokkerne i tilfælde af krig eller ved radioaktivt nedfald.¹⁵ Med denne beslutning begyndte fredsfolkene marchen mod Paris. Den følgende dag bragte „Information“ en lederartikel, hvori der stod: Hvad de „folkelige fredsbevægelser herhjemme og i andre lande med imponerende kraft har igangsat, er overordentlig fortjenstfuldt“.¹⁶ Såfremt det officielle Danmark ikke ville bakke op bag marchen, så ville „Information“ i al fald.

På trods af den store offentlige bevågenhed blev fredsmarchen ikke den succes, som arrangørerne havde håbet. Det er anslået, at efter at demonstranterne havde taget afsked med København, var der blot 300-400 deltagere på hver etape i gennemsnit. Alligevel fortsatte demonstranterne, og de nåede i begyndelsen af august Paris, hvor de blev modtaget af flere af den internationale fredsbevægelses kendte personer. I Danmark opnåede „Fredsmarch 81“, som den døbttes, betydelig opmærksomhed, da den fandt sted i Folketingets sommerferie, hvor pressen savnede politisk stof.¹⁷ Journalisten Nils Ufer fulgte marchen fra start til slut, og i „Information“ skrev han jævnligt reportager om marchens forløb.¹⁸ Med „Fredsmarch 1981“ forsøgte fredsbevægelserne at lægge pres på Socialdemokratiet, og håbet var at få partiet til at engagere sig yderligere i fredssagen.

Hvad angik det udenlandske pres, blev Socialdemokratiet forsøgt påvirket i slutningen af juni og midten af juli. 26. juni 1981 blev Bresjnev i såvel den danske som finske presse citeret for at sige, at Sovjetunionen i en krigssituation ville afholde sig fra at benytte kernevåben mod lande, der ikke selv rådede over sådanne våben. „Men“ fortsatte han „det udelukker ikke mulighe-

¹⁴ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 203-4.

¹⁵ Sst.

¹⁶ „Fredsmagten“ (leder), *Information*, 22. juni 1981.

¹⁷ Dette bestyrkes af, at „Politikens“ *Hvem Hvad Hvor 1982, 1981*, henregnede demonstrationen som én af året væsentligste begivenheder, jf. s. 69-70.

den af, at man kan drøfte spørgsmål om visse andre forholdsregler, som vedrører vort territorium i det område, der støder op til en nordisk atomvåbenfri zone“.¹⁹ Bresjnevs udtalelse blev i dele af den danske presse opfattet som et udtryk for, at Sovjetunionen måske var villig til at fjerne de atomraketter, der pegede mod de nordiske lande.²⁰ Det lå dog som en ikke erklæret forudsætning, at de nordiske lande skulle erklære sig atomvåbenfrie i såvel krisesom krigstid. Spørgsmålet var derfor, om det danske og de nordiske socialdemokratier, der jo principielt ønskede kernevåbnene tilintetgjort, skulle engagere sig i spørgsmålet. Inden de tog stilling til den sovjetiske udmelding, besvarede den amerikanske administration Bresjnevs udtalelse. I midten af juli forsøgte den nyudnævnte amerikanske udenrigsminister Alexander Haig at sætte en stopper for yderligere diskussioner, da han betegnede debatten om atomvåbenfrie zoner som „frugtesløs“.²¹ Haigs udtalelse måtte opfattes som et amerikansk forsøg på at disciplinere socialdemokratiene til at afholde sig fra yderligere beskæftigelse med spørgsmålet.

Bresjnevs og Haigs udtalelser faldt næppe på et tilfældigt tidspunkt. I dagene fra 15. til 17. juli 1981 mødtes tyve socialdemokratiske partiledere i den vesttyske hovedstad Bonn. Arrangøren var „Socialistisk Internationale“, og et af de spørgsmål, der skulle drøftes, var socialdemokratiernes sikkerhedspolitiske linje i forholdet mellem Øst og Vest herunder spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Under mødet udtalte Anker Jørgensen til Radioavisen, at det var hans opfattelse, at man burde foretage en nærmere undersøgelse af, hvad der egentlig lå i den sovjetiske erklæring.²² Da mødet var afsluttet citeredes Anker Jørgensen i „Aktuelt“ for en formulering om, at „vi“ – det vil sige de socialdemokratiske partiledere – havde

„noteret os den amerikanske udenrigsminister Alexander Haigs kritik af tankerne om en atomvåbenfri zone, men dermed er diskussionen om forslaget ikke standset. Den afgørelse er ikke Alexander Haigs alene, sagde Anker Jørgensen og tilføjede, at Danmark vil fortsætte diskussionen, først og fremmest indenfor Nato-samarbejdet, men også, og det understregede statsministeren specielt, fortsætte drøftelserne af tankerne om en atomvåbenfri zone, med de øvrige nordiske socialdemokratier, og regeringer.“²³

Anker Jørgensens udtalelser afspejlede en bekymring blandt flere af de vest-

¹⁸ Jf. eksempelvis Nils Ufer, „Også NATO-tilhængere kan være tilhængere af atomvåbenfrit Norden“, *Information*, 27.-28. juni 1981. Se også Gregers Dirckinck-Holmfeld, *Det går ufatteligt godt*, s. 263-66.

¹⁹ Jf. eksempelvis „Sovjet vil drøfte inddragelse af grænseegne i a-våbenfrit Norden“, *Information*, 27.-28. juni 1981.

²⁰ Sst.

²¹ „Statsminister Anker Jørgensen: Danmark vil fortsat diskutere en atomfri zone“, *Aktuelt*, 17. juli 1981.

²² Sst.

²³ Sst.

europæiske socialdemokratiske ledere. Substansen i denne bekymring bestod i, at socialdemokraterne på den ene side opfattede det som et gode, at forbindelsen mellem Vesteuropa og USA var solid, men på den anden side følte, at de vesteuropæiske lande kun havde beskeden indflydelse på NATO's politik.²⁴ Det var derfor, at Anker Jørgensen så direkte forklarede såvel den danske opinion som det socialdemokratiske bagland, at Haig ikke skulle afgøre, om europæerne skulle drøfte zonespørgsmålet. Samtidig understregede han kraftigt, at fremtidige drøftelser herom „først og fremmest“ skulle finde sted inden for det atlantiske samarbejde „men også“ blandt de nordiske lande.²⁵ Fra norsk side opnåede Anker Jørgensen støtte fra den nyudnævnte statsminister, socialdemokraten, Gro Harlem Brundtland, der lod sig citere for en udtalelse om, at socialdemokratierne ønskede at se zonetanken i en bredere europæisk sammenhæng.²⁶ Dette svarede ganske præcist til det, som Anker Jørgensen og K.B. Andersen havde sagt i foråret 1981. Desuden svarede det til en nedrustningsrapport som „Socialistisk Internationale“ havde udarbejdet i 1980 og udgivet på dansk i 1981. Heri havde socialdemokratierne i forpligtende og principielle vendinger artikulere, at det „højeste mål“ var at „stoppe og vende oprustningen“, medens „[e]ndemålet“ skulle „være total fjernelse af alle atomvåben.“²⁷

Skønt Anker Jørgensen understregede, at det fortsatte arbejde for atomvåbenfrie zoner måtte og skulle være i overensstemmelse med NATO's politik, og at spørgsmålet for Socialdemokratiet handlede om at etablere en *reel* atomfrihed på begge sider af Jerntæppet, vakte hans udtalelse opstandelse blandt de konservative og Venstre. To dage efter mødet i Bonn henvendte Palle Simonsen sig til de socialdemokratiske vælgere, da han i „Aktuelt“ forklarede, at Socialdemokratiets flirt med zonetanken måtte opfattes som den rene „bekvemmelighed“. Simonsen mente, at forestillingen om en kernevåbenfri zone nok appellerede til mange følelsesladede vælgere, men som ansvarligt parti – regeringsbærende eller ej – måtte man tage afstand herfra.²⁸ Således antydede Simonsen, uden at formulere det direkte, at Danmark først og fremmest skulle betone afskrækkelseselementet i alliancepolitikken. Dagen efter lod

²⁴ „Note om møde mellem repræsentanter for de socialdemokratiske partier i NATO-landene Holland, Belgien, Norge og Danmark“, 12. januar 1981. „NOTAT om de 4 små NATO-landes socialdemokratiske partiers møde i Oslo 13. og 14.3. 1981 med deltagelse af repræsentanter for britisk Labour og vesttysk SPD“. Begge i: ABA. Socialdemokratiets Arkiv, ks. 1116; jf. Lasse Budtz, „Reagans politik og vores“ (leder), *Ny Politik*, nr. 8, august 1981, s. 7. Men kritikken gik også den anden vej. Også den amerikanske administration så med skepsis på væsentlige aspekter af europæisk sikkerhedspolitik; Nikolaj Petersen, „Amerikansk udenrigspolitik under Reagan: Kontinuitet eller nybrud?“, *Årsberetning 1981. Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske Udvalg 1981*, s. 95.

²⁵ „Statsminister Anker Jørgensen: Danmark vil fortsat diskutere en atomfri zone“, *Aktuelt*, 17. juli 1981.

²⁶ Sst.; jf. „Norsk flertal for A-våbenfri zone i Norden“, *Berlingske Tidende*, 18. juli 1981.

²⁷ *Nedrustningsrapport – fra Socialistisk Internationale*, citeret s. 9, 10.

²⁸ Palle Simonsen, „En nedrustning skal bygge på gensidighed og på troværdighed“, *Aktuelt*, 17. juli 1981.

Palle Simonsen sig interviewe i „Berlingske Tidende“. Her belærte han statsministeren om, at denne burde afstå fra yderligere udtalelser om emnet, eftersom han blot gav „rebellerne“ inden for sit eget parti „en luns kød“, medens han samtidig risikerede Danmarks anseelse i NATO.²⁹ Dermed blev det et artikuleret standpunkt i den sikkerhedspolitiske debat, at Anker Jørgensen af indenrigspolitiske og partitaktiske årsager var i færd med at omformulere landets alliancepolitik.³⁰

Men dermed forstummede kritikken ikke. 19. juli fortsatte journalist ved „Berlingske Tidende“ Solveig Rødsgaard kampagnen, da hun forsøgte at udstille en intern splittelse i Socialdemokratiet. I en større forsideartikel – „Uro i Socialdemokratiet om atomvåben-fri zone“ – refererede hun fremtrædende personer på Socialdemokratiets „højrefløj“ for at mene, at statsministerens udtalelser var til skade for Danmarks troværdighed i NATO, og hun citerede de samme kilder for at mene, at Jørgensens udtalelser satte spørgsmålstejn ved den hidtidige linje i partiets sikkerhedspolitik.³¹ I samme artikel interviewede hun det konservative medlem af udenrigspolitisk nævn, Erik Ninn-Hansen, der stillede følgende spørgsmål: „Er Anker Jørgensen bare klodset? Eller er han på vej ud af NATO?“ Ninn-Hansen var kritisk over for Jørgensens ønske om fortsatte diskussioner om zonetanken, og især var Ninn-Hansen kritisk over for, at det socialdemokratiske initiativ angiveligt kom efter Anker Jørgensens deltagelse i mødet i „Socialistisk Internationale“: Var der „tale om et forsøg på at sætte Socialistisk Internationale over den nationale danske politik“, spurgte han.³² Samme dag bragte „Berlingske Tidende“ lederartiklen „Dobbeltmennesket“. Fra redaktionen på Pilestræde så man Anker Jørgensens udmeldinger om zonetanken som et udtryk for, at han kæmpede med en venstrefløj i Socialdemokratiet, som han valgte at imødekomme, hver gang Bresjnev lancerede et propagandafremstød over for Vesteuropa. Dette havde været tilfældet i 1979 i forbindelse med NATO’s dobbeltbeslutning. Og det var igen tilfældet i 1981 i forbindelse med Bresjnevs udsagn om sovjetisk interesse i Norden som atomvåbenfri zone.³³ Det væsentligste kritikpunkt i lederartiklen var dog, at Anker Jørgensen angiveligt blandede sine to embeder som henholdsvis socialdemokratisk partiformand og landets regeringschef sammen:

²⁹ Solveig Rødsgaard, „Anker J. gør rede for sin holdning til A-fri zone“, *Berlingske Tidende*, 18. juli 1981.

³⁰ Sst.

³¹ Solveig Rødsgaard, „Uro i Socialdemokratiet om atomvåben-fri zone. Anker J. skal stå til regnskab over for højrefløjen“, *Berlingske Tidende*, 19. juli 1981. En uges tid senere fremgik det af *Berlingske Tidende*, at den omtalte højrefløjssocialdemokrat formentlig var K.B. Andersen. I et interview omtalte han zonetanken som „propaganda imod en dansk sikkerhedspolitik, som der ikke er noget alternativ til“; Solveig Rødsgaard, „K.B. Andersen om atomvåbenfrit Norden: Intet alternativ til dansk sikkerhedspolitik“, *Berlingske Tidende*, 23. juli 1981.

³² Solveig Rødsgaard, „Uro i Socialdemokratiet om atomvåben-fri zone. Anker J. skal stå til regnskab over for højrefløjen“, *Berlingske Tidende*, 19. juli 1981.

³³ Sst.

„Det kan ikke for alvor være meningen, at Anker Jørgensen vil sende Danmark ud på en skovtur af nordiske drøftelser om en atomfri zone i Nordeuropa. Det er et centralt alliance-spørgsmål, han leger med og ikke en privatsag for det danske Socialdemokrati. Og jo før han gør sig selv og udlandet det klart jo bedre.“³⁴

„Berlingske Tidende“ opfordrede statsministeren til at støtte den politik, der blev formuleret i Bruxelles og Washington. Hverken han eller regeringen burde ytre sig om en forandret alliancepolitik i den danske debat. Dette gentog Venstre og Det Konservative Folkeparti en lille uges tid senere.³⁵ Efter et møde i Udenrigspolitisk Nævn udsendte de to partier en fælleserklæring, hvori det blandt andet hed:

„Der er ikke behov for et særligt dansk initiativ i spørgsmålet om den atomvåbenfri zone i Norden. De nordiske lande er allerede atomvåbenfrie, og ingen ønsker denne tilstand ændret.“³⁶

Den vedvarende kritik gjorde det nødvendigt for Anker Jørgensen at forklare sit og partiets standpunkt nærmere. I en længere artikel i „Aktuelt“ 8. august 1981 redegjorde han for de overvejelser, der lå bag hans udtalelser om en nordisk kernevåbenfri zone.³⁷ Jørgensen forklarede, at den internationale situation var meget anspændt, og derfor gjaldt det for Socialdemokratiet om at gribe „enhver nok så beskeden“ mulighed for afspænding. Det var derfor, at han gennem sommeren havde udvist en forpligtende interesse for zonetanken. Imidlertid var det hans og Socialdemokratiets standpunkt, at det udelukkende gav mening at drøfte spørgsmålet, såfremt Sovjetunionen ville fjerne de atomrakter, der pegede mod de nordiske lande samt de atomrakter, der befandt sig i Østersøen. I artiklen polemiserede Anker Jørgensen mod såvel „Land og Folk“ som mod Venstre og Det Konservative Folkeparti. Hvad angik førstnævnte, så havde det gennem længere tid skoset Anker Jørgensen for hans udtalelse i Finland om, at han ikke gad diskutere spørgsmålet yderligere. Men denne udtalelse var ikke udtryk for manglende interesse. Tværtimod. Imidlertid gjaldt det for Socialdemokratiet om at føre en realistisk politik, som også forpligtede Sovjetunionen på en eventuel atomvåbenfri zone.

³⁴ „Dobbeltmennesket“ (leder), *Berlingske Tidende*, 19. juli 1981.

³⁵ Solveig Rødsgaard, „Anker J. varsom i sag om atomfrit Norden“; samme, „VK spiller ud med fælleserklæring om atomvåbenfri zone“. Begge i *Berlingske Tidende*, 22. juli 1981.

³⁶ Sst.: jf. „Atomvåbendebat skal foregå i NATO-regi“, *Vor Tid*, nr. 12, 1. august 1981. Heri blev det refereret, at *Jyllands-Posten* havde opfattet mødet i Udenrigspolitisk Nævn således, at Anker Jørgensen havde fået „tørt på af de partier som regeringen traditionelt samarbejder med om udenrigspolitikken.“

³⁷ Anker Jørgensen, „Debatten om atomvåbenfri zone skal ikke føres isoleret i Norden“ (dagens synspunkt), *Aktuelt*, 8. august 1981.

Og hvad angik Venstre og Det Konservative Folkeparti, forklarede han, at disse to partier var „terrorbalancens“ faste støtter i Danmark. Vel var Jørgensen enig i, at atomvåbnene havde en afskrækkende virkning. Men

„[h]vis vi ikke for evigt skal leve i terrorbalancens skygge, er det nødvendigt at overveje, hvordan man kan mindske atomvåbnenes betydning.“

For at ingen skulle være i tvivl, understregede Anker Jørgensen derpå, at regeringen lagde „den største vægt på“ NATO. Men NATO havde jo netop det dobbelte mål dels at „forebygge krigshandlinger“ dels at „fremme afspændingsprocessen“. Med udtalelserne om atomvåben frie zoner i en bredere europæisk kontekst forsøgte Anker Jørgensen at fremme den afspænding, der var en integreret del af NATO's politik. Med udmeldingerne fra socialdemokraterne var det nu op til Sovjetunionens at vise, at det reelt ønskede afspænding. Debatten om Norden som atomvåbenfri zone måtte „ses i en større sammenhæng.“³⁸

Anskues debatten gennem sommeren 1981, blev der groft sagt argumenteret for tre synspunkter: En gruppe debattører, primært venstrefløjspolitikere og personer med tilknytning til fredsbevægelserne, argumenterede for, at Danmark skulle erklære Norden atomvåbenfrit i krise- og krigstid. Dette skulle man gøre, uanset om Sovjetunionen ville fjerne sine raketter mod Norden eller ej. Medlemmer af „Nej til Atomvåben“ mente, at såfremt man erklærede Norden atomvåbenfrit, så var der „vel ingen grund til at tro, at hverken Øst eller Vest i en krigssituation vil bruge atomvåben mod os.“³⁹ En anden gruppe af debattører, især socialdemokrater, argumenterede af principielle og ideologiske årsager for, at kernevåbnene skulle afskaffes, og med dette argument anførte de i stigende grad, at partiet ville arbejde for at få skabt atomvåbenfrihed i såvel Øst- som Vesteuropa herunder i Norden. Dermed afviste de samtidig at imødekomme venstrefløjens og fredsbevægelsernes krav om ubetinget nordisk kernevåbenfrihed. Socialdemokraternes udtalelser må tolkes som et udtryk for, at partiet ønskede at signalere over for såvel Øst som Vest, at europæerne havde en stemme. I denne sammenhæng stillede socialdemokraterne sig skeptiske over for både USA og Sovjetunionen. Formålet var – det fremgik af drøftelserne i „Scandilux“ – at få de to supermagter til at nærme sig hinanden, da det var partiets opfattelse, at Europa ville være den store taber i en atomkrig. I denne sammenhæng var det socialdemokraternes vurdering, at når stormagterne gjorde sig overvejelser om, hvordan de kunne vinde en krig, måtte andre gøre sig overvejelser over,

³⁸ Sst. Et tilsvarende synspunkt blev leveret af Lasse Budtz i lederartiklen „Partiets udenrigspolitik“ i *Ny Politik*, nr. 8, august 1981, s. 8; jf. „Fem ministre arbejder for atomfri zone“, *Aktuelt*, 4. september 1981.

³⁹ Lise og Niels Munk Plum, „Mål og midler“, *Nej til Atomvåben*, nr. 4, november 1980. Se også „Landsmøde. Århus 25.-26./10 1980“, sst.

hvordan man kunne undgå en krig.⁴⁰ Partiets sikkerhedspolitik handlede på dette tidspunkt først og fremmest om at betone afspændings- og beroligelseselementet i alliancepolitikken. En tredje gruppe af debattører, navnlig politikere med tilknytning til Venstre og Det Konservative Folkeparti men også „Berlingske Tidende“, argumenterede for, at enhver diskussion om atomvåbenfrie zoner var et onde og noget man absolut måtte undgå. De mente, at Danmark skulle støtte den politik, der blev formuleret i NATO, og de betragtede enhver selvstændig dansk politik i spørgsmålet som udtryk for illoyalitet. Da debatten om en atomvåbenfri zone i Norden kom, beskyldte politikere fra Venstre og De Konservative Folkeparti ledende skikkelser inden for Socialdemokratiet for at imødekomme partiets såkaldte venstrefløj og for at være afhængig af venstrefløjspartierne og fredsbevægelserne. Undertiden blev det sagt, at Anker Jørgensen med sin agitation var i færd med at sætte det danske alliancemedlemskab på spil.⁴¹

Intermezzo

Omkring månedsskiftet oktober-november 1981 indtraf der imidlertid en hændelse i det svensk-sovjetiske forhold, der skulle få betydning for den danske zonedebat. Natten mellem 27. og 28. oktober stødte en sovjetisk ubåd på grund i Karlskronas skærgård syd for flådebasen Karlskrona. I en officiel meddelelse afviste den svenske regering, at der havde været tale om en fejlnavigering (som hævdede af den sovjetiske regering) og oplyste, at der sandsynligvis befandt sig kernevåben om bord. Dette tydede på, at sovjetiske ubåde i højere grad end tidligere antaget rutinemæssigt medførte kernevåben under sejlads i Østersøen. 6. november blev ubåden af svenske flådefartøjer i fuld offentlighed eskorteret ud af skærgården.⁴² „Whiskey-affæren“ – opkaldt efter den sovjetiske ubåds type – var en usædvanlig sag, og den tiltrak sig hele verdens opmærksomhed. I dansk sammenhæng betød sagen, at Socialdemokratiet umiddelbart lagde en dæmper på agitationen for atomvåbenfrie zo-

⁴⁰ Jf. „NOTAT om de 4 små NATO-landes socialdemokratiske partiers møde i Oslo 13. og 14.3. 1981 med deltagelse af repræsentanter for britisk Labour og vesttysk SPD“; „REFERAT FRA MØTE MEL- LOM DE SOSIALDEMOKRATISKE PARTIERNE I DANMARK, BELGIA, FORBUNDSREPUBLIK- KEN TYSKLAND, NEDERLAND, NORGE OG STORBRIANNIA 13-14 MARTS 1981 I OSLO“; „Møde på Marienborg i gruppen af partier i de små NATO-lande [27.-28. august 1981]“, referat af 11. september 1981. Alle i ABA. Socialdemokratiets Arkiv, ks. 1116.

⁴¹ En debat i Folketinget i oktober 1981 viste, at billedet var det samme i efteråret, og at Retsforbundet støttede regeringens politik. Fremskridtspartiet og Kristeligt Folkeparti var enige med Venstres og Det Konservative Folkepartis synspunkt. Det Radikale Venstre lagde sig imidlertid på linie med Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne; jf. Arne Melchior og Ib Christensen, Arentoft og Poul H. Møller: „Forespørgsel om atomoprustning i Europa“, *Folketings Tidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 27. oktober 1981, sp. 1147-50, 1153-57, 1133-37, 1150-53. Centrum-Demokraterne tog ikke eksplicit stilling til zoneengagementet, men Arne Melchiors indlæg viste, at hans parti var på linje med Venstre og Det Konservative Folkeparti, jf. sst., sp. 1147-50.

⁴² Se hertil kapitel 77; jf. også *Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89*, 2002, s. 136-37.

ner, medens de borgerlige partier blev bekræftet i deres allerede formulerede holdning. Således blev Kjeld Olesen i „Politiken“ refereret for at sige, at „de nordiske landes tillid til Sovjet [kunne, anm.] ligge på et meget lille sted“, og i Radioavisen udtalte han 7. november, at ledelsen i Kreml havde udvist „herrefolksmentalitet“. ⁴³ Det Konservative Folkeparti skrev i „Vor Tid“, at Sovjetunionen var afsløret i såvel „hykleri“ som „dobbeltspil“, og at ubåden var blevet taget „som en tyv på fersk gerning“. ⁴⁴ Som sådan lagde Socialdemokratiet og de konservative afstand til Sovjetunionen. Venstre benyttede imidlertid også sagen til at så tvivl om fredsfolkernes motiver. Kort efter affæren udtalte Henning Christophersen, at fredsfolkernes „kampagne mod NATO“ nu måtte være afgået ved døden. ⁴⁵ Det eneste defensorat for den sovjetiske ubåds færd i de svenske farvande blev leveret af „Land og Folk“, der mente, at den sovjetiske kaptajn blot havde villet „skyde genvej til Kattegat“. ⁴⁶ Ubådsaffærens væsentligste betydning i de danske diskussioner var, at kritikerne af zonedebatten havde fået det bedste argument imod at fortsætte diskussioner herom: Det var enfoldigt at tro, at man kunne få Sovjetunionen til at fjerne de atomraketter, der pegede mod Norden. Ledelsen i Kreml respekterede jo ikke regionen som en et reelt kernevåbenfrit område, lød det i de følgende år. ⁴⁷ Det synspunkt opnåede støtte fra næsten hele den danske befolkning. I al fald var der praktisk talt ingen, der troede på, at det var ved en fejltagelse, at ubåden havde forvildet sig ind i det svenske farvand. Kun 4 pct. af de adspurgte stolede i 1981 på Sovjetunionens forklaring. ⁴⁸

I marts 1982 oplevede tilhængerne af en isoleret kernevåbenfri zone i Norden mere modgang. På dette tidspunkt offentliggjorde „Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg“ (SNU) sit første udredningsarbejde. Baggrunden var, at SNU's formandskab i januar 1981, medens spørgsmålet var mest omdiskuteret, havde besluttet, at udvalget skulle udfærdige en redegø-

⁴³ „Sovjets tavshed gav vished om a-våben“; „Sovjets atom-ubåd ændrer magtbalancen“. Begge i: *Politiken*, 7. november 1981.

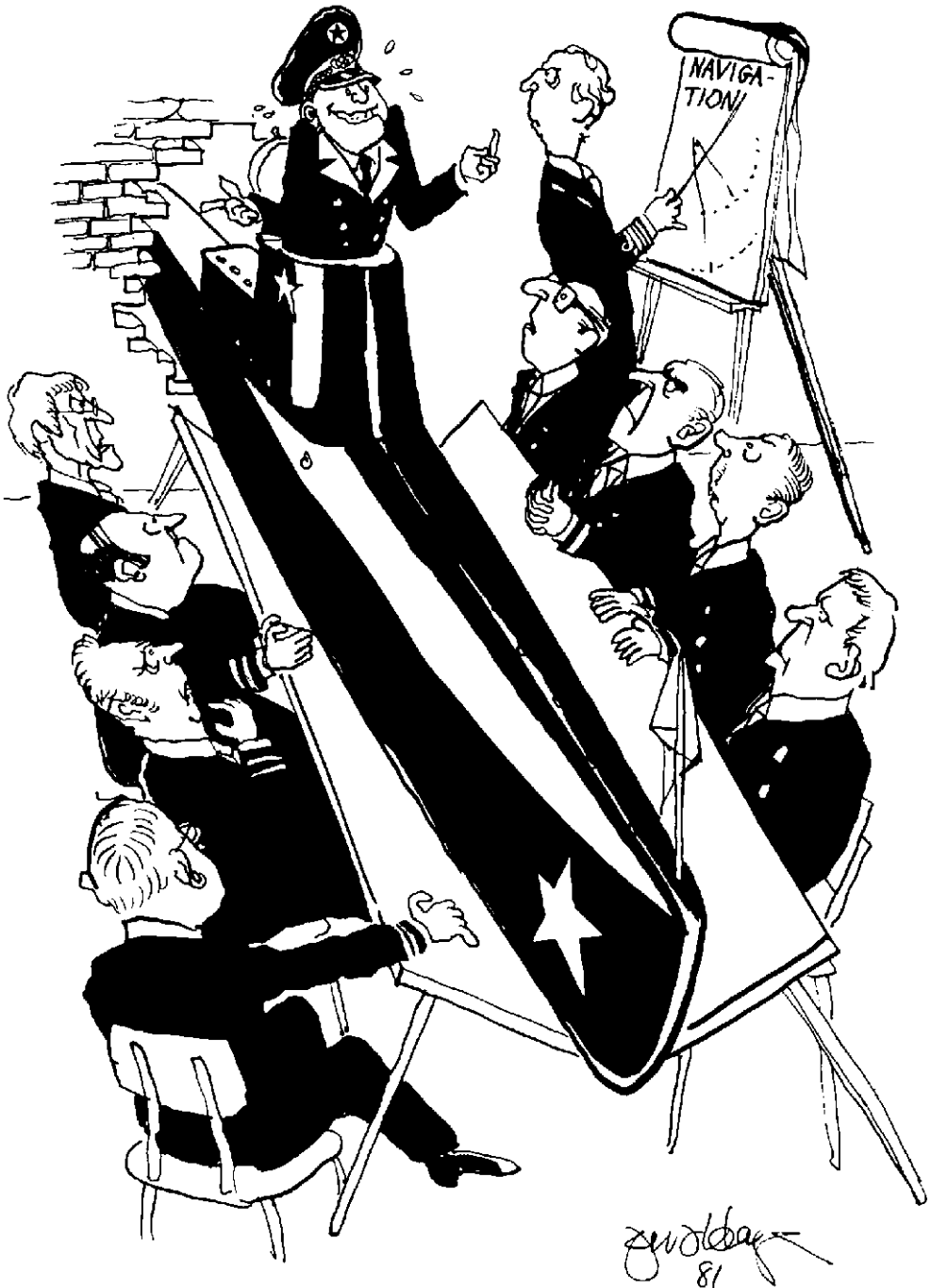
⁴⁴ Citeret efter *Liberal. Venstres månedsblad/dansk politik*, 8/81-1/82, s. 8.

⁴⁵ „Sovjetisk dobbeltspil“ (leder), *Vor Tid*, 37. årg., nr. 19. 7. november 1981. Det var også en generel tendens, at dagbladene fordømte den sovjetiske ubåd, jf. „Sovjets ubåd“ (leder), *Politiken*, 31. oktober 1981, „Haj i Fredens Hav“ (leder), *Jyllands-Posten*, 30. oktober 1981; „Whiskey-klassen“ (leder), *Information*, 30. oktober 1981.

⁴⁶ Citeret efter Gregers Dirckinck-Holmfeld, *Det går ufatteligt godt*, s. 267. „Samarbejdskomiteen“ stillede sig i en mellemposition, for på den ene side karakteriserede den tilstedeværelsen af den sovjetiske ubåd for en „grov krænkelse af svenskernes neutralitet“. jf. „Ubåd på afveje. Er den atomvåbenfri zone i Norden afgået ved døden“, *Freds-Meddelelser fra Samarbejdskomiteen*, nr. 2, november 1981. Men på den anden side forsvarede komiteen den sovjetiske tilstedeværelse med, at USA planlagde atombevæbning af Norden i krigstid; Alex Frank Larsen, „Samarbejdskomiteen afbalancerer sin protest mod atom-ubåd med angreb på vestlige raketplaner“, *Information*, 8. november 1981.

⁴⁷ For et tidligt eksempel på en sådan reaktion se Niels Jørgen Haagerup, „Ubåds-affæren får mange konsekvenser“, *Berlingske Tidende*, 10. november 1981. Se også Niels Jørgen Haagerup, „Som svenskerne ser Sovjet og sig selv“, *Berlingske Tidende*, 9. august 1983.

⁴⁸ Ugens Gallup nr. 25 1981, „Praktisk talt ingen tror på den russiske påstand, at u-båden i den svenske skærgård var et uheld“; http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1981_25.pdf. Set 29. juni 2004.

Ikke mange troede i 1981 på, at ubådshændelsen var et resultat af fejlnavigation. Her kommer det til udtryk i tegneren Jens Hages streg. Bragt i Berlingske Tidende den 30. oktober 1981. (Jens Hage).

relse om forslagene om Norden som kernevåbenfrit område. Anker Jørgensen havde støttet beslutningen, da han fandt en sådan undersøgelse „vigtig“. Palle Simonsen og Henning Christophersen ville imidlertid ikke høre tale om, at SNU skulle formøble statens sparsomme midler på en sådan undersøgelse. I dagspressen forklarede de, at de overvejede at forlade SNU i protest, og de sagde direkte, at de betragtede beslutningen om at gennemføre undersøgelsen som et forsøg på at rende „i hælene på fredsbevægelserne og DKP.“⁴⁹ Venstres og Det Konservative Folkepartis modstand mod rapportens udfærdigelse kan tolkes som et forsøg på at tie debatten ihjel. Dette lykkedes dog ikke. Da rapporten blev offentliggjort, kunne man læse, at der reelt var tale om en meget forsigtig fremstilling. Over knap 200 sider blev forslagernes forskellige indhold, forudsætninger og perspektiver vendt og drejet. SNU vurderede, at arbejdet for etablering af atomvåbenfri zoner i en bredere europæisk kontekst under bestemte forudsætninger ville kunne bidrage til at forbedre forholdet mellem Øst og Vest og dermed mindske muligheden for en atomkrig. Rapportens konklusion var imidlertid, at såfremt de nordiske lande ønskede at bidrage til en reduktion af kernevåbnene – hvilket var en politisk beslutning, som SNU intet havde at sige om – måtte det ske gennem et samarbejde med såvel Øst som Vest samt med inddragelse af de neutrale lande. SNU formulerede det med ordene:

„Det bør [...] fremhæves, at et isoleret arrangement omfattende et kernevåbenfrit Norden, omgivet på alle sider af kernevåben, kun ville have ringe troværdighed i en generel krigssituation. [...] En væsentlig reduktion af spændingen ville kun være sandsynlig, for så vidt afspændings- og nedrustningspolitikken i øvrigt gjorde fremskridt. Det er af denne grund nødvendigt at anskue et eventuelt zonearrangement i bredere europæisk sammenhæng.“⁵⁰

Ønskede man at tolke rapporten politisk, befandt den sig et sted mellem Socialdemokratiets holdninger og Det Konservative Folkepartis og Venstres standpunkter. På den ene side afvistes nemlig fredsfolkenes og venstrefløjens forslag om en isoleret nordisk atomvåbenfri zone (Vestres, Det Konservative Folkepartis og Socialdemokratiets holdning). Men på den anden side afviste rapporten ikke, at man kunne arbejde videre med tanken, såfremt det skete i en bredere europæisk sammenhæng; ja det kunne måske ligefrem være positivt (Socialdemokratiets synspunkt). Lidet overraskende må det have været for samtidige iagttagere, at det var en tilfreds Palle Simonsen, der efter rapportens offentliggørelse udtalte, at SNU's udredningsgruppe var „landet på

⁴⁹ Henrik Heie, „Anker Jørgensen: Nordisk enighed om atomfri zone i større sammenhæng“, *Information*, 2. juni 1981.

⁵⁰ *Dansk sikkerhedspolitik og forslagene om Norden som kernevåbenfri zone*, SNU 1982, citeret s. 174.

benene“.⁵¹ Også Socialdemokratiet kunne ifølge Budtz tilslutte sig rapporten og dens konklusioner.⁵² På den anden side fandt de, der på forhånd havde støttet forslaget om Norden som atomvåbenfri zone, redegørelsen kedelig eller mangelfuld. Eksempelvis mente Jan Øberg, at redegørelsen var traditionel, og han foreslog i en kronik i „Politiken“, at omdøbe SNU fra „Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg“ til „Stop Nytænkning Udvalget“.⁵³ Gert Petersen fandt det problematisk, at rapporten ikke stillede spørgsmålstegn ved den vestlige alliances atomstrategi, medens Steen Folke var af den opfattelse, at SNU overhovedet ikke havde „beskæftiget sig seriøst med nedrustningsperspektivet“, og ej heller med „den afspændingsfremmende politik, som en kernevåbenfri zone kunne bane vejen for.“ Ifølge Folke var der tale om en „enøjjet“ rapport.⁵⁴ Det afspejlede formentlig, at han mente, at Danmark ikke skulle stille krav til Sovjetunionen, som man ikke stillede til USA, for i december 1981 var han blevet citeret i „Politiken“ for at mene, at Kola-halvøen ikke skulle inkluderes i en eventuel aftale om Norden som atomvåbenfri zone, idet en dansk-amerikansk flyforstærkningsaftale fra 1976 – som Folke gerne så ophævet – ville kunne medføre, at USA i en krigssituation medbragte kernevåben til Danmark.⁵⁵

Det var umiddelbart efter, at disse forhold – Sovjetunionens krænkelse af de svenske farvande og SNU’s anbefaling af, at zonearrangementet måtte ses i en bredere sammenhæng – havde fyldt meget i den danske presse, at spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone på ny kom til diskussion på Christiansborg. Hvor Socialdemokratiet og de borgerlige partier havde været i opposition til hinanden i 1981, tilnærmede de sig hinanden i foråret 1982. Det var i al fald tilfældet at dømme efter ordvalget, sprogbrugen og måden, som politikerne talte til hinanden på. Dette blev klart i maj, da der gennemførtes en debat i Folketinget. Debatten var foranlediget af, at blandt andre Gert Petersen udbad sig udenrigsministerens oplysninger om „Danmarks forberedelser til FN’s ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“.⁵⁶ Under debatten kom partiernes ordførere også ind på zonespørgsmålet. På trods af nuanceforskelle viste diskussionen en på overfladen bemærkelsesværdig enighed mellem Socialdemokratiet og de borgerlige partier. Hvad angik regeringens syn på en atomvåbenfri zone i Norden udtalte Kjeld Olesen:

⁵¹ „Atomfri zone i Norden er intet værd“, *Politiken*, 12. marts 1982.

⁵² „SF og VS kritiserer SNU-rapporten“, *Information*, 12. marts 1982.

⁵³ Jan Øberg, „Stop Nytænkning Udvalget“ (kronik), *Politiken*, 22. marts 1982.

⁵⁴ „Atomfri zone i Norden er intet værd“, *Politiken*, 12. marts 1982; „SF og VS kritiserer SNU-rapporten“, *Information*, 12. marts 1982.

⁵⁵ „VS mener Kola uden for a-zonen. Sådan vil partiet afruste“, *Politiken*, 1. december 1981.

⁵⁶ „Forespørgsel til udenrigsministeren: Hvad kan udenrigsministeren oplyse om Danmarks forberedelser til FN’s ekstraordinære generalforsamling om nedrustning?“ Stillet af Gert Petersen (SF), Margrethe Auken (SF), Søren Riishøj (SF), Ebba Strange (SF) og Pelle Voigt (SF), *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7515-17.

„Medens ikke-spredningstraktaten sigter mod at hindre spredning af kernevåben på global basis, sigter oprettelsen af kernevåbenfri zoner mod at hindre spredning af sådanne våben til afgrænsede geografiske områder. Den danske regerings opfattelse er ganske klar. Vi finder, at oprettelse af kernevåbenfri zoner i forskellige dele af verden vil kunne være et vigtigt bidrag til at hindre spredning af atomvåben, navnlig til områder, hvor ikke alle stater har tiltrådt ikke-spredningsaftalen. Det er imidlertid afgørende at initiativet udgår fra stater i de pågældende områder, og at oprettelse af zoner er baseret på enighed mellem de berørte stater.“⁵⁷

Som sådan fastholdt regeringen, at den ønskede at arbejde for Norden som atomvåbenfri zone, såfremt det skete i en bredere kontekst. Samtidig var det „afgørende“ for regeringen, at „initiativet“ til etablering af en sådan zone udgik fra „de pågældende stater“, og at „oprettelse af zoner er baseret på enighed mellem de berørte stater“. Dermed stod det klart, at udgangspunktet for de fortsatte drøftelser skulle være danske, nordiske og europæiske overvejelser. Dette var formentlig et kardinalpunkt for Socialdemokratiet. Imidlertid lå det også i formuleringen, at Sovjetunionen skulle forpligte sig til at fjerne de kernevåben, der pegede mod Norden. Ellers ville regeringen ikke være med. Det sidste element i udtalelsen var ikke nyt, for det havde partiets ledende skikkelser sagt gennem længere tid. Alligevel var der tale om en meget eksplicit appel til de borgerlige partier. Dette budskab gentog Budtz i et senere indlæg.⁵⁸

Den efterfølgende debat viste, at Venstre og Det Konservative Folkeparti tog imod den udstrakte hånd. Således forklarede Venstres ordfører Bjørn Elmquist, at hans parti i det store og hele delte regeringens syn på behovet for nedrustning. Og hvad angik spørgsmålet om det fortsatte zoneengagement understregede han, at Venstre var enig i SNU's konklusion, der lød, at en sådan zone måtte ses i en bredere europæisk sammenhæng. Partiet Venstre så derfor ikke længere nogen grund til at afvise zonetanken: „Vi vil endda mene, at der kan være noget godt og rigtigt i ideen“, forklarede han. En forudsætning for Venstres støtte til en kernevåbenfri zone i Norden var dog, at Sovjetunionen fjernede de atomvåben, der var placeret på eksempelvis Kola-halvøen.⁵⁹ Det Konservative Folkeparti havde ingen kommentarer til

⁵⁷ Kjeld Olesen, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7522.

⁵⁸ Lasse Budtz, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7530-34.

⁵⁹ Bjørn Elmquist, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7536-40, citeret sp. 7539. Dette støttede Kristeligt Folkeparti, der mente, at en atomvåbenfri zone i Norden måtte „følges op af atomvåbenfri zoner i Østersøen, i vore bæltter, i dele af Rusland, specielt Kolahalvøen, og også i dele af det øvrige Vesteuropa.“, sst., sp. 7554.

SNU's redegørelse vedrørende forslagene om Norden som atomvåbenfri zone var blot én af flere SNU-udgivelser om kernevåben i 1980'erne. Her Bertel Heurlins analyse af kernevåbnenes rolle i international politik fra 1986.

den anden side. Centrum-Demokraterne støttede principielt nedrustningsbestræbelserne, men stillede sig nærmere Fremskridtspartiets synspunkt, der var, at dansk politik burde være i „nøje overensstemmelse med“ USA's politik.⁶¹ Arne Melchior lagde ligefrem gerne „højre hånd på Bibelen“ for afspænding, men han mente ikke et øjeblik, at Vesten skulle udvise et godt eksempel og nedruste ensidigt. Det „gør os altså netop bange, for det tror vi skaber en ubalance, som giver meget større sandsynlighed for, at det katastrofale udløses“, forklarede han.⁶² Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne og Det Radikale Venstre mente derimod, at regeringen gjorde alt for lidt for at realisere de atomvåbenfri zoner. Steen Folke udtalte direkte, at „hykleriet

zonespørgsmålet, men ordføreren, Knud Østergaard, understregede, at konservative kræfter stod på linje med regeringen, når det gjaldt nedrustning. Dette formulerede han med ordene: „ingen nedrustning uden sikkerhed og ingen sikkerhed uden nedrustning“.⁶⁰ Når det ikke var vanskeligt for de borgerlige partier at acceptere Norden som atomvåbenfri zone, hang det formentlig sammen med, at det seneste halve år – navnlig Whiskey-affæren – havde forvisset dem om, at Sovjetunionen ikke under nogen omstændigheder ville fjerne kernevåbnene i Østersøen og på Kola-halvøen. Samtidig havde man fået SNU's ord for, at det ikke gav mening at erklære Norden atomvåbenfri, såfremt Sovjetunionen ikke indgik i aftalen.

I opposition til regeringen stod Fremskridtspartiet og Centrum-Demokraterne på den ene side og Socialistisk Folkepart, Venstre-Socialisterne og Det Radikale Venstre på

⁶⁰ Knud Østergaard, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7534-36, citeret sp. 7536.

⁶¹ Maisted, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7540-41, citeret sp. 7541.

⁶² Arne Melchior, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7541-45, citeret sp. 7544.

[kom, anm.] direkte frem“, når Kjeld Olesen talte om atomvåbenfri zoner, for på den ene side var han positiv over for et sådant initiativ, men på den anden side opstillede han „så mange betingelser, at det reelt bliver umuligt“ at gennemføre en sådan zone i Norden.⁶³ Gert Petersen var principielt enig med Steen Folke i den opfattelse, men var ikke så skrap i tonen, og han betonedede i højere grad Sovjetunionens medansvar for den tiltagende oprustning.⁶⁴ Jens Bilgrav-Nielsen fra Det Radikale Venstre, som kun berørte spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone overfladisk, beskyldte regeringen og dermed Socialdemokratiet for manglende mod til at „sætte hårdt ind imod den fortsatte oprustning.“⁶⁵

Det forunderlige ved Folketingsdebatten 14. maj 1982 var, at skønt Venstre og Det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet i Folketinget forsøgte at nærme sig hinanden, så var der kun tale om en tilsyneladende enighed. For under overfladen lå der holdningsforskelle. Dette skulle snart blive klart.

Tilsyneladende enighed

Fra efteråret 1981 til foråret 1982 undergik debatten om Norden som atomvåbenfri zone en forandring. Hvor der havde været udtalt verbal og politisk konflikt mellem Venstre og Det Konservative Folkeparti på den ene side og Socialdemokratiet på den anden side i 1981, alene fordi Socialdemokratiet ønskede at drøfte spørgsmålet, forsonedes partierne i debatten i foråret 1982. Årsagen var, at begivenhederne i slutningen af 1981 og begyndelsen af 1982 – den sovjetiske krænkelse af svensk farvand og udgivelsens af SNU's rapport – havde gjort indtryk på fremtrædende politiske personer. Socialdemokraterne var blevet skuffede over Whiskey-affæren, og for en stund stillede de sig meget skeptiske over for sovjetiske forsikringer om, at den østlige nabo blot ønskede fred og harmoni. De to borgerlige partier havde imidlertid måttet sande, at SNU havde givet zonetanken en begrænset medvind, såfremt de to supermagter var indstillede på og accepterede dennes oprettelse. Længe gik der dog ikke, før det stod klart, at enigheden mellem de tre partier var kortvarig og blot tilsyneladende. Socialdemokratiet benyttede i foråret og forsommeren 1982 præcis de samme argumenter for, at Danmark burde arbejde videre med tanken om en nordisk atomvåbenfri zone, som det havde gjort i 1981. Og efter regeringsskiftet skulle det vise sig, at de to borgerlige partier ikke længere var enige i, at man med fordel kunne arbejde for zonetanken.

⁶³ Steen Folke, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7549-53, citeret sp. 7553.

⁶⁴ Gert Petersen, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7526-30.

⁶⁵ Jens Bilgrav-Nielsen, „Forespørgsel vedr. FN's ekstraordinære generalforsamling om nedrustning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1981-82*, 14. maj 1982, sp. 7545-49, citeret sp. 7545.

Under firkløverregeringerne (1982-1987)

De første og mest skarpe sikkerhedspolitiske konfrontationer mellem firkløverregeringen og oppositionen kredsede om det europæiske raketforsvar.⁶⁶ Alligevel blev regeringen hurtigt opfordret til i den danske debat at forklare, hvori dens holdning til Norden som atomvåbenfri zone bestod. Årsagen var, at den svenske regering 8. december 1982 sendte den danske regering en note. Heri blev der spurgt, hvorledes den nye danske regering stillede sig til et forslag om at etablere en zone ned gennem Europa, der skulle erklæres fri for taktiske atomvåben. Den svenske regering forestillede sig, at zonen skulle strække sig fra flanken i nord ned gennem Europa til flanken i syd med en bredde på 150 kilometer. Forslaget var en udløber af den nedrustningsrapport, som Palmekommissionen havde fremlagt på FN's nedrustningskonference i sommeren 1982.⁶⁷ I rapporten havde kommissionen argumenteret for, at man kunne etablere fælles sikkerhed mellem Øst og Vest, såfremt de to potentielle fjender arbejdede sammen om at nedruste i stedet for at opruste. Konkret antog kommissionen, at den fælles sikkerhed kunne øges gennem ikke-angrebsaftaler og såkaldt tillidsskabende foranstaltninger, fx etablering af atomvåbenfrie zoner.⁶⁸

Såfremt firkløverregeringen skulle reagere, som Venstre havde gjort det i debatten i Folketinget i maj 1982, måtte man forvente et tilsyneladende positivt svar. Dette blev dog ikke tilfældet. Allerede 9. december udsendte Udenrigsministeriet en pressemeddelelse. Heri forklaredes det, at regeringens svar ville blive formuleret under indtryk af tre forhold: For det første var det af betydning, hvordan de centraleuropæiske lande reagerede på forslaget. For det andet ville svaret være afhængig af, hvilken opfattelse de allierede havde af forslaget. Og for det tredje ville regeringens svar afhænge af, hvilken betydning en sådan zone ville få på de drøftelser om våbenkontrol og styrkereduktioner, der var i gang i Wien og Genève.⁶⁹ Regeringens svar gav et første vink om, at den tilsyneladende enighed, der havde hersket mellem Venstre, Det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet i foråret 1982, kun havde været – tilsyneladende. Reelt var det et afvisende svar, for USA havde gennem flere år taget afstand fra de nordiske landes drøftelser om Norden som atomvåbenfri zone, og de kernevåbenfrie zoner indgik ikke i de pågående forhandlinger i Wien og Genève.

⁶⁶ Jf. kapitel 63.

⁶⁷ Eigil Jørgensen, „Den internationale situation og Danmarks udenrigspolitik 1982“, i Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1982*, 1983, s. 21.

⁶⁸ *Common Security. A Blueprint for Survival*, 1982. Rapporten var udarbejdet af en uafhængig kommission under ledelse af Oluf Palme. For kommissionens anbefalinger se s. 138-76; om atomvåbenfrie zoner se s. 146-50, 171-72.

⁶⁹ Eigil Jørgensen, „Den internationale situation og Danmarks udenrigspolitik 1982“, i Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1982*, s. 22.

Konflikterne skærpes

Startskuddet til en mere udsagnsrig debat om Norden som atomvåbenfri zone blev først givet i sommeren 1983, og i de følgende måneder skulle den offentlige debat give indtryk af, at såvel Socialdemokratiet som firkløverpartierne havde fjernet sig fra deres tidligere offentlige udtalelser. Udgangspunktet for debatten var, at flere danske aviser i begyndelsen af juni 1983 oplyste, at den nye sovjetiske statschef Jurij Andropov i en tale til den finske præsident Koivisto havde erklæret, at Sovjetunionen var indstillet på at begynde drøftelser om Norden som atomvåbenfrit område. Aviserne var dog overvejende skeptiske over for udspillet. Mente Andropov virkeligt, hvad han sagde, spurgte de? Usikkerheden til trods fandt såvel „Politiken“ som „Information“, at det var mere vigtigt end nogensinde at sondere, om der faktisk eksisterede mulighed for at få de østlige raketter ud af Østersøen. Således tilskyndede „Information“ „de nordiske landes diplomater“ til at „udforske“, hvad der præcist lå i udspillet. „Politiken“ gav udtryk for, at der ingen anden vej var end at undersøge udtalelserne yderligere: „Kun på den måde kan det vise sig, hvor alvorligt og konkret de er ment. Det er bare vigtigt, at det gøres. Det er for dumt, hvis man i Vest på forhånd vil afvise.“⁷⁰

Således begyndte det at summe i de danske dagblade og i det sikkerhedspolitiske miljø. Godt en måned senere fik debatten yderligere liv. I slutningen af juli offentliggjorde „Politiken“, at den svenske regering senere på året ville „øge presset på de øvrige nordiske lande for at få oprettet en atomvåbenfri zone i Norden“.⁷¹ Reaktionerne fra regeringspartierne var negative. I en udtalelse til Ritzaus Bureau forklarede Uffe Ellemann-Jensen, at der „naturligvis“ ville „være grænser for, hvor megen tid vi vil spille på helt naive spørgsmål.“⁷² Dette var nok en meget direkte formulering, men i virkeligheden lå der ikke mere heri, end hvad Udenrigsministeriet havde forklaret i sin pressemeldelse i december 1982. Nogle uger senere slog Poul Schlüter imidlertid i bordet, da han efter et nordisk statsministermøde i Helsingfors udtalte, at regeringen ikke ønskede at arbejde for at erklære Norden atomvåbenfri. Schlüter forklarede:

„Vi er lige vidt, om de russiske atomvåben ved Østersøen blot flyttes tilbage til Moskva“.⁷³

Schlüters udsagn var vigtigt. For det efterlod indtryk af en ny og tilsyneladende helt definitiv holdning til spørgsmålet. Med ovenstående formulering

⁷⁰ „Norden igen. Sovjet og Østersøen“ (leder), *Politiken*, 8. juni 1983; „Nyt liv til a-fri zone“ (leder), *Information*, 8. juni 1983.

⁷¹ „Svenskerne presser igen for A-fri zone“, *Politiken*, 27. juli 1983.

⁷² „Skarp dansk kritik af svensk atom-zone forslag“, *Berlingske Tidende*, 27. juli 1983.

⁷³ Michael Ehrenreich, „Et atomfrit Norden kom ikke nærmere“, *Berlingske Tidende*, 9. august 1983.

sagde statsministeren direkte, at det var underordnet, om Sovjetunionen såvel accepterede som beviseligt respekterede en atomvåbenfri zone i Norden. Regeringens opfattelse var, at så længe Sovjetunionen i det hele taget rådede over kernevåben, ville det udgøre en trussel mod de nordiske lande.⁷⁴ Det var en indholdsrig formulering, og den måtte opfattes som en de facto afvisning af zonetanken, for der var næppe nogen, der forestillede sig, at Sovjetunionen var indstillet på at destruere hele sit kernevåbenarsenal.

Denne nye udvikling i den danske zonedebat – at regeringen helt afviste at arbejde videre med spørgsmålet – tog Socialdemokratiet afstand fra. Sidstnævnte havde gennem flere år investeret en betydelig del politisk kapital i at arbejde for netop denne tanke, idet håbet havde været, at man kunne få både Sovjetunionen og USA til at acceptere en sådan zone. Men nu afviste regeringen altså at arbejde videre med spørgsmålet. Anker Jørgensen udtalte kortfattet, at han fandt Andropovs forslag interessant. Lasse Budtz var dog mere direkte. Han lod sig 9. november citere i „Jyllands-Posten“ for følgende:

„Socialdemokratiet vil ikke acceptere atomvåben i Danmark under nogen omstændigheder, men afviser, at det vil være begyndelsen til enden på NATO-medlemskabet.“⁷⁵

Udtalelsen afspejlede, at Socialdemokratiets udenrigspolitiske udvalg i efteråret 1983 var i færd med at revidere sit arbejdsprogram. Tidligere havde det været partiets politik at arbejde for, at der ikke kom atomvåben til Danmark i fredstid men nok i krise- og krigstid. I partiets nye arbejdsprogram kom der til at stå, at Socialdemokratiet ville arbejde „aktivt for“, at Danmark forblev „atomvåbenfrit i freds-, krise og krigstid.“ Dermed stod det klart, at det var Socialdemokratiets politik, at Danmark end ikke skulle modtage kernevåben, såfremt der opstod krig. Det var udtryk for, at partiet nu placerede spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone som et af sine væsentligste sikkerhedspolitiske mål.⁷⁶ Herunder lagde partiet afstand til NATO's kernevåbenstrategi.

Umiddelbart efter at det nye folketingsår begyndte i oktober 1983 tog Pelle Voigt og Steen Folke initiativ til en forespørgselsdebat om NATO's atomvåbenstrategi og Danmarks stilling heri. Debatten fandt sted 10. november

⁷⁴ Schlüter foreslog derfor, at de nordiske lande hellere skulle støtte drøftelserne om våbenreduktioner. Michael Ehrenreich, „Et atomfrit Norden kom ikke nærmere“, *Berlingske Tidende*, 9. august 1983.

⁷⁵ Lasse Budtz i „Jyllands-Posten“, 9. november 1983.

⁷⁶ Lasse Budtz, *Brudstykker – Erindringer*, 1989, s. 58. Arbejdet med at revidere arbejdsprogrammet påbegyndte i november 1982 og fortsatte gennem 1983. Det var på baggrund af dette forberedende arbejde, at Budtz i 1983 udtalte, at Socialdemokratiet ikke „under nogen omstændigheder“ ønskede kernevåben på dansk jord; jf. „Arbejdsprogramudvalget“, ABA, Socialdemokratiets arkiv, ks. 1130. Det nye program – „Socialdemokratiets arbejdsprogram 1984-88. For ny fremgang“ – blev først vedtaget på partiets kongres i 1984.

1983.⁷⁷ Forsvarsminister Hans Engell forklarede, at NATO's atomvåbenstrategi var „strategien om et fleksibelt svar“. Den strategi støttede den danske regering, da den opfattedes som det bedste forsvar mod et potentielt angreb. Samtlige af Folketingets politikere var vidende om såvel strategien som den danske regerings støtte til den, og det var da heller ikke den del af besvarelsen, der fyldte mest. Hele anslaget i Engells besvarelse var derimod en meget kraftig betoning af, at regeringen stod for en politik, som Socialdemokratiet sammen med Folketingets øvrige partier havde formuleret tilbage i 1957, og som skiftende socialdemokratiske regeringer havde bekræftet helt frem til 1981-1982. Engells besvarelse må ses som et forsøg på at forpligte Socialdemokratiet på den politik, som det havde stået for gennem mere end et kvart århundrede.⁷⁸ Når det var så vigtigt for forsvarsministeren at forpligte Socialdemokratiet på denne politik, hang det selvsagt sammen med uoverensstemmelserne mellem firkløverregeringen og Socialdemokratiet i såvel debatten om det europæiske raketforsvar som spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Opfattelsen var blandt såvel de borgerlige partier som i store dele af den borgerlige presse, at Socialdemokratiet havde skiftet holdning i sikkerhedspolitikken. Kunne man imidlertid få Socialdemokratiet til at støtte regeringen i disse spørgsmål, ville der på ny være skabt bred opbakning bag sikkerhedspolitikken.

Frem for at forblive en debat om NATO's kernevåbenstrategi udviklede diskussionen sig til at handle om Norden som atomvåbenfri zone, og under debatten blev der fremsat tre dagsordensforslag. Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne foreslog at

„[...] Danmark under ingen omstændigheder i freds-, krise- eller krigstid vil tillade atomvåben på dansk område [...]“, og at Folketinget derfor opfordrede regeringen til at „afstemme Danmarks øvrige sikkerhedspolitik hermed og til aktivt at arbejde for, at Danmark forbliver atomvåbenfrit gennem etablering af en nordisk atomvåbenfri zone.“⁷⁹

Fremskridtspartiet fremsatte et diametralt modsat dagsordensforslag:

„Idet folkettinget erkender, at Danmark under anden verdenskrig blev forskånet for krigens rædsler og i 1945 atter genvandt friheden takket være især USA og Storbritannien, udtaler folkettinget sin fulde loyalitet over for

⁷⁷ Pelle Voigt og Steen Folke, „Forespørgsel til forsvars- og udenrigsministeren: Hvad kan regeringen oplyse om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1586.

⁷⁸ Hans Engell, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1587-94.

⁷⁹ Pelle Voigt, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1594-99, citeret sp. 1599.

Danmarks medlemskab af NATO og de forpligtelser, dette indebærer for bevarelsen af vor frihed og selvstændighed [...].⁸⁰

Socialdemokratiet fremsatte et tredje forslag:

„Idet folketinget bekræfter Danmarks medlemskab af NATO, opfordres regeringen til aktivt at arbejde for, at Danmark forbliver atomvåbenfrit gennem etablering af en nordisk atomvåbenfri zone.“⁸¹

Den efterfølgende debat var bemærkelsesværdig, for selvom Socialdemokratiet blev kritiseret for mangel på realisme af regeringspartierne,⁸² udviklede debatten sig først og fremmest til at være en strid mellem Socialdemokratiet på den ene side og Venstre-Socialisterne og Socialistisk Folkeparti på den anden side. De to sidstnævnte partier understregede gentagne gange, at Socialdemokratiet i den offentlige debat havde givet indtryk af, at Socialdemokratiet ikke ønskede kernevåben på dansk jord. Spørgsmålet var derfor, hvorfor partiet fremsatte en så moderat dagsordenstekst, som det gjorde. Under debatten spurgte Steen Folke direkte, om Socialdemokratiet var blevet bange for sin egen skygge. Gert Petersen bad desuden Socialdemokratiet om at føre den politik, som det ifølge dets eget arbejdsprogram stod for.⁸³ Således ses det, at Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne videreførte den strategi som sidstnævnte havde slået ind på umiddelbart efter regeringsskiftet i efteråret 1982, og som gik ud på, at „trække Socialdemokratiet så langt til venstre som muligt“.⁸⁴ Det Radikale Venstre tilsluttede sig denne strategi, og de stillede sig i debatten på linje med de to venstrefløjpartier.⁸⁵

Socialdemokratiet var således under beskyldning fra såvel højre som venstre side af Folketingssalen. Lasse Budtz holdt derfor et længere indlæg, hvor han forklarede sit partis holdning nærmere. I indlægget understregede Budtz, at selvom flere af de borgerlige aviser gentagne gange havde givet indtryk af no-

⁸⁰ Arentoft, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1516-19, citeret sp. 1619.

⁸¹ Lasse Budtz, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1599-1603, citeret sp. 1603.

⁸² Henvendt til Socialdemokratiet udbrod Venstres ordfører Arne Christiansen således: „Vær dog realistisk!“; Arne Christiansen og Finn Jørgensen, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983.

⁸³ Steen Folke, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1627; jf. Gert Petersen, sst., sp. 1613.

⁸⁴ „Beretning fra VS' folketingsgruppe perioden oktober 1982-juni 1983“, *VS Bulletin*, nr. 224, september 1983, s. 38.

⁸⁵ Bilgrav-Nielsen, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1619-22.

get sådant, så ønskede Socialdemokratiet ikke Danmark meldt ud af NATO. Imidlertid var Øst-Vest-forholdet ekstremt anspændt. Alt tydede på, at de to supermagter ikke kunne nå at indgå en aftale om at påbegynde våbenkontrolforhandlinger inden udgangen af 1983, hvilket havde været den dato, som NATO havde besluttet sig for, da dobbeltbeslutningen blev truffet i 1979. Man måtte derfor gå ud fra, at NATO – hvis intet andet skete – om kort tid ville påbegynde deployering af mellemdistanceraketter i den vestlige del af Europa. Af denne årsag var det helt afgørende for Socialdemokratiet, at den danske regering aktivt arbejdede for, at Danmark forblev atomvåbenfrit. Såfremt det tilmed viste sig muligt at få erklæret Norden atomvåbenfrit, da var det Socialdemokratiets politik, at en sådan erklæring skulle afstemmes med USA og Sovjetunionen. Socialdemokratiet ønskede således ikke – sådan som det var tilfældet hos Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne og Det Radikale Venstre – at erklære regionen atomvåbenfri uden at tage USA med på råd.⁸⁶

Da debatten nærmede sig sin afslutning gik Poul Schlüter på talerstolen. Schlüter forklarede nu – stik imod sin udtalelse i „Berlingske Tidende“ 9. august – at han ikke var synderlig uenig i Socialdemokratiets holdning til spørgsmålet, og glædeligt havde det også været for statsministeren at høre om de motiver, der lå til grund for den socialdemokratiske politik. Alligevel var han betænkelig ved at stemme for den socialdemokratiske dagsorden, for efter Schlüters skøn var den såvel „utydelig“ som „kryptisk“. Derfor tilrødede Schlüter regeringspartierne, at de undlod at stemme, når Socialdemokratiets dagsordensforslag kom til afstemning.⁸⁷ Den socialdemokratiske dagsordens tekst blev vedtaget.

Dagbladsdebatten i sommeren og efteråret 1983 viste, at partiernes og politikernes synspunkter på spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone var blevet polariseret siden regeringsskiftet. På den ene side afviste Det Konservative Folkeparti og Venstre i dagspressen at tage spørgsmålet alvorligt. Udenrigsministeren omtalte ideen som „naiv“ og statsministeren forklarede, at det ikke gav mening at drøfte spørgsmålet, så længe Sovjetunionen besad kernevåben. Men også fra socialdemokratisk hold havde man skærpet tonen og forandret politikken. Dels havde partiet fjernet formuleringen „i fredstid“ fra sit arbejdsprogram. Dels var Lasse Budtz blevet citeret for, at partiet ikke „under nogen omstændigheder“ ville acceptere kernevåben på dansk jord. Den hældning ses også i folketingsdebatten, dog i mindre grad. For her eksplíciterede Socialdemokratiet, at det kun var dets ønske at erklære Norden

⁸⁶ Lasse Budtz, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1599-1603.

⁸⁷ Poul Schlüter, „Forespørgsel om Danmarks placering i NATO's atomvåbenstrategi?“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 10. november 1983, sp. 1631-34, citeret sp. 1632.

atomvåbenfrit, såfremt det skete med såvel sovjetisk som amerikansk velsignelse. Firkløverpartierne var bevidste om, at i al fald USA ikke ville kunne støtte en sådan erklæring, så derfor tog regeringen afstand fra Socialdemokratiets holdninger, men i knapt så skarpe vendinger. Venstre-Socialisterne, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre var ligeledes bevidst om, at USA ikke ville støtte en kernevåbenfri zone i Norden, så derfor tog disse tre partier også afstand fra Socialdemokratiets politik. Til gengæld benyttede ordførerne fra de tre partier sig af debattens vilkår for at trække Socialdemokratiet politisk til venstre.

Denne skillelinje i folketingsdebatterne vedblev at eksistere frem til foråret 1988, hvor dagsordenpolitikken afsluttedes med valget i maj måned. Således bekræftede Folketinget sit positive syn på oprettelsen af Norden som atomvåbenfri zone 15. marts 1984. Det blev gentaget i begyndelsen af maj samme år, hvor det dog blev tilføjet – og det var nyt – at Danmark skulle forblive „atomvåbenfri i freds-, krise- og krigstid“. Det blev gentaget i en dagsorden af 1. november 1984. I de to sidste dagsordner, der pålagde regeringen at arbejde for Norden som atomvåbenfri zone, 3. april 1986 og 9. december 1987, blev formuleringen om krise- og krigstid dog ikke benyttet. Fraset dagsordnen af 15. marts 1984, hvor regeringspartierne undlod at stemme, valgte de at stemme imod de efterfølgende dagsordner.⁸⁸

Gennemgående debattemner

Som i debatterne om INF-spørgsmålet var der mellem 1983 og 1987 overordnet fire temaer, der prægede debatten om Norden som kernevåbenfri zone:

- For det første forsøgte fredsbevægelserne at holde liv i spørgsmålet.
- For det andet kritiserede fremtrædende politikere fra firkløverpartierne samt andre debattører og eksperter socialdemokraterne for, at det gjorde partiets politik afhængig af venstrefløjspartierne.
- For det tredje rettede Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne og Det Radikale Venstre kritik mod Socialdemokratiet for at være for tilbageholdende i dets sikkerhedspolitik
- For det fjerde forsøgte Socialdemokratiet at forsvare sin sikkerhedspolitik.

Fredsbevægelsernes aktiviteter

Hvad angik det første spørgsmål – fredsbevægelsernes arbejde for at få erklæret Norden atomvåbenfrit – så havde fredsfolkene oplevet deres bedste periode i de første to-tre år af 1980'erne. „Samarbejdskomiteen“ var imidlertid allerede blevet kompromitteret efter den sovjetiske invasion af Afghanistan,

⁸⁸ Dagsordnerne er opregnet i Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88*, s. 233-39.

og de følgende år havde såvel „Nej til atomvåben“ som Socialistisk Folkeparti taget afstand fra organisationen. I 1981 meldte „International Liga for Fred og Frihed“ sig ud af komiteen.⁸⁹ Det betød dog ikke, at arbejdet for Norden som atomvåbenfri zone ophørte. Store håb havde de nordiske „Kvinder for Fred“ således til en aktion, der blev døbt „Traktat Nu“. Det var kampagne, der blev konciperet i 1984, og som blev gennemført i 1985. Ideen var, at de nordiske bevægelser skulle arbejde sammen om at lægge pres på de nordiske landes regeringer, der skulle mødes i Finland i foråret 1985. Egentlig turde forudsætningerne for succes have været gode, for alle nordiske parlamenter havde på det tidspunkt truffet beslutning om, at regeringerne skulle arbejde for zonen realisering. Alligevel blev det en fiasko. Regeringerne ville ikke være med, og ej heller fredsfolkene engagerede sig i det omfang, som arrangørerne havde forventet. På „Traktat Nu's“ sidste dag arrangeredes et stort folkemøde, hvor fredsarbejderne regnede med, at 200.000 personer fra de nordiske lande ville møde op, men der kom blot 5.000.⁹⁰

Med dermed var indsatsen ikke bragt til endelig til ende. Senere i 1985 besluttede fredsbevægelserne, at iværksætte en aktion i forbindelse med en fællesnordisk parlamentarikerkonference om Norden som atomvåbenfri zone i København. Ifølge „Samarbejdskomiteens“ Anker Schjerning gjaldt det om at motivere „den folkelige fredsvilje“. Desuden skulle bevægelsens støtter være „mere synlige i debatten“. Derfor iværksattes en stor underskriftsindsamling, og der blev indrykket annoncer i de store dagblade. Men også ved denne lejlighed måtte fredsfolkene indkassere en fiasko. Det eneste som aktivisterne opnåede var, at kommunalpolitikere i Aarhus og København besluttede at erklære de to byer atomvåbenfrie i henholdsvis oktober 1985 og marts 1986. „Samarbejdskomiteen“ var ved at være slidt op. Symbolikken var dog til at fornemme, da erklæringerne blev undertegnet uden for byrådssalene. Tilsynsrådet skulle ikke blande sig. Set i tilbageblik fik fredsbevægelserne nok ikke megen succes i årene mellem 1983 og 1987 i spørgsmålet.⁹¹ Imidlertid skulle det i 1987 i forbindelse med anløbssagen vise sig, at sådanne erklæringer kunne blive vigtige (se nedenfor kapitel 66).

Kritik af Socialdemokratiet fra regeringspolitikere, borgerlige aviser og eksperter

Som i INF-debatten kritiserede regeringspolitikere, borgerlige aviser og eksperter også i zonespørgsmålet Socialdemokratiet for at gøre sikkerhedspolitikken afhængig af venstrefløjspartierne. Eksempelvis bragte „Berlingske Ti-

⁸⁹ „Udmeldelse“, *Freds-Meddelelser fra Samarbejdskomiteen*, nr. 2, november 1981; „Kritik af fredskomiteé. Splittelse i fredsbevægelsen“, *Politiken*, 10. maj 1982; „Leder“, *Forsvar. Militærkritisk magasin*, nr. 7 (marts 1982). Tema: Det Polske Drama.

⁹⁰ Dette og det nedenstående følger Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 238-39.

⁹¹ Sst.

dende“ i slutningen af september 1983 en lederartikel, hvor avisen stillede spørgsmålet, om Anker Jørgensen var såvel „døv“ som „blind“. Ifølge avisen havde Anker Jørgensen lagt så megen afstand til Socialdemokratiets traditionelle sikkerhedspolitik, at partiet næsten ikke var til at kende. Men hvorfor havde partiet skiftet holdning? For „Berlingske Tidende“ var svaret, at „[s]ocialdemokraterne lefler for folkesocialisterne og andre på den fløj, der vil undergrave Danmarks faste udenrigspolitiske holdning. De spiller imidlertid højt spil også med deres egen skæbne, når de agerer for ikke at lade sig overtrumfe af venstrekræfterne.“⁹² Og sådan fortsatte kritikken. Et halvt år senere bragte „Berlingske Tidende“ 15. marts 1984 en artikel under rubrikken „Monitor“. En anonym skribent argumenterede nu for, at det var på tide, at Socialdemokratiet besluttede sig for, hvilken sikkerhedspolitik det ønskede at forfølge. Artiklens vurdering var, at det måtte være uforeneligt med et fortsat dansk medlemskab af NATO at få erklæret Norden fri for kernevåben, da en sådan erklæring var i modstrid med NATO's atomstrategi. Da partiet vedblev at hævde, at det ønskede fortsat dansk medlemskab af NATO, måtte partiet ifølge skribenten stoppe engagementet i Norden som atomvåbenfri zone. Problemet var dog – blev det anført – at Socialdemokratiet var blevet spændt for venstrefløjspartiernes vogn. Disse partier ønskede Danmark udmeldt af NATO, men eftersom der ikke kunne skabes flertal for det i Folketinget, da bestod deres strategi i at „isolere“ Danmark i det atlantiske samarbejde. Venstrefløjspartiernes første succes havde været, at Folketinget i 1983, med stemmer fra Socialdemokratiet, havde taget afstand fra dobbeltbeslutningen. Det næste delmål for venstrefløjspartierne var at få erklæret Norden atomvåbenfrit. Valgte Socialdemokratiet at spille med på denne melodi, var det med til at risikere det danske alliancemedlemskab. Derfor måtte Socialdemokratiet beslutte sig for, hvad det ville med medlemskabet af NATO. Artiklens forfatter afsluttede med ordene: „Det nytter ikke med de rituelle bekendelser til alliancemedlemskabet, så længe man utilsløret flirter med en isoleret atomvåbenfri zone i Norden.“⁹³

Det synspunkt var professor Bent Jensen fra Odense Universitet enig i; blot konkluderede han endnu mere vidtgående. For hvor den anonyme skribent i „Berlingske Tidende“ anførte, at konsekvensen af – men næppe målet med – den socialdemokratiske politik var, at Danmark måtte melde sig ud af NATO, så anførte Bent Jensen med reference til partiets engagement i Norden som atomvåbenfri zone, at Socialdemokratiet var på „støt neutralitetskurs“. Bent Jensen forklarede direkte, at man ikke kunne tro på socialdemokraterne, når de hævdede, at de ikke ønskede Danmark ud af NATO, for „i praksis udhuler partiet mere og mere og oftere og oftere dansk medlemskab

⁹² „Både døv og blind?“ (leder), *Berlingske Tidende*, 20. september 1983.

⁹³ Monitor, „Socialdemokratiet må beslutte sig: NATO eller en kernevåbenfri zone“, *Berlingske Tidende*, 15. marts 1984.

af de vestlige demokratiers forsvarsalliance“.⁹⁴ Og således fortsatte kritikken. Eksempelvis fremsatte Uffe Ellemann-Jensen 10. juni 1986 synspunktet, at Socialdemokratiets dagsordenpolitik måske nok var startet som „drilleri“, men i 1986 var Socialdemokratiet ved at låse „sig fast i samarbejdet med“ Socialistisk Folkeparti, der forfulgte „andre sikkerhedspolitiske mål.“⁹⁵

Venstrefløjskritik og radikal kritik af Socialdemokratiet

Hvad angik det tredje tema – at venstrefløjspartierne og Det Radikale Venstre kritiserede Socialdemokratiet for, at det ikke var tilstrækkelig vidtgående – refererede „Politiken“ 16. marts 1984, at der dagen forinden havde været en skarp debat i Folketinget. Ved denne lejlighed havde venstrefløjspartierne stillet forslag om, at regeringen skulle arbejde for, at der ikke kom atomvåben på dansk jord. Socialdemokratiet havde imidlertid fremsat et andet forslag, der blot bekræftede Folketingets „positive holdning til oprettelsen af en atomvåbenfri zone i Norden“.⁹⁶ Dette førte til en voldsom debat mellem på den ene side Socialdemokratiet og på den anden side de to venstrefløjspartier og De Radikale. Under debatten anførte Arne Stinus, at der var markant forskel på Socialdemokratiets og Det Radikale Venstres politik, medens Pelle Voigt anklagede Socialdemokratiet for at være på „tilbagetog“. Lasse Budtz afviste kritikken som „pjat“, hvorpå Gert Petersen sagde, at den socialdemokratiske ordfører led af „infantil fornærmethed“.⁹⁷ Og denne skillelinje i debatten videreførtes senere på året. 2. november 1984 omtalte „Politiken“ en anden debat i Folketinget. Her havde Socialdemokratiet fremsat et dagsordensforslag, der pålagde regeringen at arbejde „aktivt for“, at Danmark forblev atomvåbenfrit i „freds-, krise- og krigstid“.⁹⁸ Dermed havde Socialdemokratiet faktisk nærmet sig det standpunkt, som Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne og Det Radikale Venstre havde efterspurgt i foråret 1984. Fra Socialdemokratiets side havde man angiveligt formuleret dagsordnen sådan, at man antog, at også de radikale kunne stemme for den. Da dagsordnen imidlertid kom til afstemning, valgte de to venstrefløjspartier og de radikale ikke at stemme for den. I Folketinget kom til en meningsudveksling, hvor Arne Stinus anførte, at det socialdemokratiske forslag var for vagt.⁹⁹ Det helt overordnede konflikt-punkt i debatten mellem Socialdemokratiet og venstrefløjspartierne samt de

⁹⁴ Bent Jensen, „Anker J. på støt neutralitetskurs“, *Jyllands-Posten*, 10. marts 1984.

⁹⁵ Uffe Ellemann-Jensen, „Under fodnoternes åg“ (kronik), *Aktuelt*, 10. juni 1986.

⁹⁶ Jf. Lasse Budtz, „Forespørgsel om Nej til atomvåben og Danmarks NATO-medlemskab“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 15. marts 1983, sp. 2122.

⁹⁷ „S trækker i land om sikkerhed“, *Politiken*, 16. marts 1984.

⁹⁸ Lasse Budtz, „Forespørgsel om den udenrigs- og sikkerhedspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret*, 1. november 1984, sp. 1309.

⁹⁹ „Anker svigtet af oppositions-partier. Socialdemokratiet alene om dagsorden“, *Politiken*, 2. november 1984.

radikale var, at Socialdemokratiet konsekvent krævede, at en atomvåbenfri zone måtte respekteres og sanktioneres af såvel USA som Sovjetunionen. Alle i dansk politik vidste, at det ville USA aldrig sanktionere, og derfor stillede de tre partier sig i debatten stærkt kritisk til Socialdemokratiets politik helt frem til 1988.

Socialdemokratiske svar

Den vedvarende beskydning, der således kom fra både højre- og venstrefløjen, gjorde det nødvendigt for Socialdemokratiet at forklare sig. Som i debatterne om INF-spørgsmålet understregede socialdemokraterne gentagne gange, at partiet ikke ønskede Danmark ud af NATO. Tværtimod fastholdt de, at Danmark var og fortsat skulle være medlem af den atlantiske alliance. I den sammenhæng understregede fremtrædende socialdemokrater, at det var partiets vigtigste politiske sikkerhedspolitiske ambition at fremme afspændingen og skabe mulighed for nedrustning. Det blev fremhævet talrige gange, at den internationale situation var labil, og at socialdemokraterne frygtede krigens komme. Derfor ønskede de, ja de krævede, at regeringen skulle arbejde for, at Norden erklæredes kernevåbenfrit.¹⁰⁰ Samtidig anførte Lasse Budtz gentagne gange, at når partiet argumenterede for den politik, som det gjorde, så var partiet en del af en bred international bevægelse.¹⁰¹

Som eksempel på Budtz' argumentation skal fremdrages en kommentar han lod offentliggøre i „Ny Politik“ i 1986. Artiklen hed „En atomvåbenfri zone – drøm eller virkelighed?“, og den var en mere sammenhængende redegørelse for hans synspunkter på spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Kommentaren kan opfattes som et svar på den kritik, som Budtz og Socialdemokratiet havde været genstand for gennem en længere årrække. Samtidig ses det, at han var knap så konfrontatorisk i denne artikel, som han havde været tidligere i 1980erne, når diskussionerne faldt på zonetanken. Indledningsvis forklarede Budtz, at zonetanken hverken var udtryk for drøm eller virkelighed. Den var til gengæld „et mål, en mulighed som vi arbejder

¹⁰⁰ Jf. eksempelvis Michael Ehrenreich, „S. bekræfter Danmarks medlemskab af NATO“, *Berlingske Tidende*, 10. november 1983; samme, „Danmarks a-våbenpolitik fastholdes“, *Berlingske Tidende*, 11. november 1983; Lisbeth Knudsen, „S søger nu at styre uden om SF og VS“, *Berlingske Tidende*, 16. marts 1984; „Carl Otto Brix, „Sikkerhedspolitik kan hindre S-SF-regering“, *Berlingske Tidende*, 1. juni 1984; Lisbeth Knudsen og Solveig Rødsgaard, „S spiller ud til ny bred enighed om sikkerhedspolitik“, *Berlingske Tidende*, 9. juni 1984; Anker Jørgensen, „Atomvåbenpolitik og – ragnarok“, *Aktuelt*, 20. december 1984; Jens Maigaard, „Socialdemokratiet står med to valgmuligheder“, *Berlingske Tidende*, 4. april 1986.

¹⁰¹ Jf. eksempelvis Lasse Budtz, „Forespørgsel om den udenrigs- og sikkerhedspolitiske situation“, *Folketings Tidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1984-85*, 1. november 1984, sp. 1308. Socialdemokratiets forsvar for partiets politik i zonedebatten svarede i mangt og meget til forsvaret for partiets politik i INF-spørgsmålet. Se hertil kapitel 63: Socialdemokratiske svar.

med for at styrke afspændingen og nedrustningen ikke blot i det nordiske område, men også på et globalt plan, forstået på den måde, at alene arbejdet med at virkeliggøre zoneplanen er en afspændingsvirksomhed, en tillidsskabende foranstaltning, der selvsagt får endnu større betydning, når zonen en dag er skabt.¹⁰² Det lå således i argumentet, at selve arbejdet for realiseringen af Norden som atomvåbenfri zone sigtede mod at skabe øget tillid mellem Øst og Vest og at fremme muligheden for international afspænding. Undervejs anførte Budtz, at det alle dage havde været Socialdemokratiets krav, at zonen udelukkende skulle skabes, såfremt den kunne godkendes af USA og Sovjetunionen.¹⁰³

Hvad angik chancerne for at få gennemført zonetanken var Budtz ikke udelukkende optimistisk. Vel eksisterede der et flertal i de nordiske landes befolkninger for zonetanken, og vel udtalte Sovjetunionen sig positivt herom. Alligevel var der, forklarede Budtz, endnu ganske store forhindringer. Dels stillede USA sig afvisende hertil. Dels havde Norge „et problem“, da der i det norske storting eksisterede et flertal, der havde „vanskeligt ved at manifestere sig ved afstemningerne, ifølge norske kilder fordi nogle stortingsmedlemmer i centrumpartiet har ment, at man først og fremmest måtte tage hensyn til udenrigspolitiske problemstillinger.“ Budtz mente således ikke, at „udenrigspolitiske problemstillinger“ skulle forhindre en positiv stillingtagen til spørgsmålet. Det var Budtz' opfattelse, at de nordiske lande skulle finde en formel for zonen oprettelse, som alle kunne acceptere, og at zonen skulle garanteres af begge stormagter. Det var imidlertid en større vanskelighed end som så. Spørgsmålet var derpå, hvordan man skulle holde kontrol med zonen. Her kunne man forestilles sig muligheder. Enten at en neutral iagttagere førte kontrol med zonen. Eller at de to supermagter gjorde det. Det sidste forekom dog urealistisk, da det formentlig ville kunne krænke de neutrale lande, Sverige og Finland. Som sådan var det Budtz' opfattelse, at man ikke uden videre ville kunne gøre Norden til en atomvåbenfri zone. Men det gjaldt om at fortsætte arbejdet hermed, og man måtte „have tålmodighed“.¹⁰⁴ I 1986 var det således Budtz' standpunkt i debatten, at kampen for Norden som atomvåbenfri zone nok var en kamp op ad bakke, men at kampen kunne vindes. I den sammenhæng opfattede han også selve den politiske proces, der skulle resultere i Norden som atomvåbenfri zone, som vigtig.

¹⁰² Lasse Budtz, „En atomvåbenfri zone – drøm eller virkelighed“, *Ny Politik*, nr. 6, august 1986, s. 11-12.

¹⁰³ Sst. Gennemses dagsordnerne der blev vedtaget i Folketinget, kan dette bekræftes. Imidlertid havde Budtz tidligere været tæt på at sige, at zonen ikke nødvendigvis skulle accepteres af de to supermagter. Således skrev han i oktober 1984, at zonen „helst“ skulle realiseres i en „større sammenhæng“, men derfor ikke nødvendigvis, og derpå at det også kunne „være gavnligt“ at få detaljeret kendskab til USA's holdning til oprettelsen af en zone; jf. Lasse Budtz, „Det klarer vi bedst selv“, *Ny Politik*, nr. 10, oktober 1984, s. 6.

¹⁰⁴ Sst.

Norden som atomvåbenfri zone – en status

Overordnet kan de partipolitiske debattører inddeles i to: På den ene side argumenterede Venstre-Socialisterne, Socialistisk Folkeparti, Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet gennem hele perioden 1981-1987 for en erklæring om Norden som atomvåbenfri zone. På den anden side afviste firkløverpartierne og Fremskridtspartiet at arbejde for en sådan erklæring.

Ved nærmere eftersyn var der dog flere skillelinjer, for selv om Socialdemokratiet talte vedholdende om en erklæring om Norden som atomvåbenfri zone, befandt partiet sig i en mellemposition mellem på den ene side regeringspartierne og på den anden side venstrefløjspartierne og de radikale. Under de mange folketingsdebatter fremlagde Socialdemokratiet næsten konsekvent dagsordensforslag, der i ordlyd og indhold var knapt så vidtgående som de dagsordensforslag, der blev fremsat af Venstre-Socialisterne og Socialistisk Folkeparti. En anden forskel mellem Socialdemokratiet og venstrefløjspartierne samt de radikale var de argumenter, der blev taget i anvendelse. Gennem hele perioden var det Socialdemokratiets standpunkt, at det var en forudsætning for en zoneerklæring, at såvel USA som Sovjetunionen sanktionerede zonens oprettelse. De radikale, Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne argumenterede derimod for, at Norden skulle erklæres atomvåbenfri også uden accept fra NATO's side. Dette synspunkt opnåede de tre partier støtte til fra fredsbevægelsesernes side, der dog var mest aktive i de første to-tre år af 1980'erne. Firkløverpartiernes argumenter for ikke at ønske en atomvåbenfri zone var, at en sådan zone ikke var forenelig med NATO's politik, og at Danmark i denne kritiske fase af den kolde krig skadede sit renommé og muligvis endda det atlantiske samarbejde, såfremt landet ikke fuldt ud lagde sig på linje med NATO's politik. Såvel Venstre som Socialdemokratiet gennemgik dog visse kursskift under debatten. I 1984 skærpede Socialdemokratiet retorikken, og argumenterede endnu mere vidtgående for en kernevåbenfri zone i Norden. Venstre skærpede også tonen, da det i midten af 1980'erne i stærke vendinger afviste ideen, efter at dets ordfører i 1982 havde udtalt, at Venstre så med sympati på den.

Det parti der var genstand for mest kritik i hele perioden var Socialdemokratiet. Fra firkløverpartiernes side og gennem de borgerlige aviser – navnlig „Berlingske Tidende“ og „Jyllands-Posten“ – blev partiet beskyldt for at svigte sin egen politik. Desuden blev det beskyldt for, at det gjorde sikkerhedspolitikken afhængig af de radikale og venstrefløjen. Endelig kritiserede disse aktører Socialdemokratiet for, at det satte spørgsmålstejn ved alliancemedlemskabet. Venstrefløjspartierne og de radikale beskyldte derimod Socialdemokratiet for, at det ikke var villig til at sætte handling bag sine holdninger, og samtidig forsøgte de to venstrefløjspartier at udnytte Socialdemokratiets stilling som oppositionsparti til at trække det mod venstre.

I midten af denne debat stod Socialdemokratiet. Lasse Budtz og Anker Jørgensen hævdede utallige gange, at Socialdemokratiet ikke havde gjort sin politik afhængig af venstrefløjen. Derimod udtalte de gentagne gange, at Socialdemokratiet var bekymret for den tiltagende oprustning og at frygten for en atomkrig var partiets egentlige drivkraft i spørgsmålet. Samtidig ses det, at Socialdemokratiets argumentation for Norden som atomvåbenfri zone blev formuleret under indtryk af partiets drøftelser med sine søsterpartier i „Socialistisk Internationale“ og „Scandilux“. Der dog næppe tvivl om, at de danske socialdemokrater gik længere i spørgsmålet, end det norske socialdemokrati var enig i. Således kritiserede Gro Harlem Brundtland i 1985 under et møde i „Scandilux“ de danske socialdemokrater for at føre en for aggressiv politik i spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ Notat om Scandilux-mødet i Bruxelles den 20. og 21. september [1985]. ABA, Socialdemokratiets arkiv, ks. 1116.

